

PAUL BOERSMA OVER:

DE INNERLIJKE EENHEID DER RELIGIES

VAN FRITHJOF SHUON

Introductie

De innerlijke eenheid der religies.

Dit boek werd in 1948 door Frithjof Schuon in het Frans geschreven. In 1976 schreef de auteur zelf een Duitse versie, waarin enkele overbodige passages geschrapt en enkele verhelderingen toegevoegd werden, waardoor het boek een duidelijker structuur kreeg. Mijn vertaling betreft daarom de Duitse versie. Er zijn sinds 1948 vertalingen verschenen in het Engels, Italiaans, Spaans, Grieks, Spaans, Turks en Maleis. Een Portugese vertaling is in voorbereiding.

Eenheid der religies

Het thema van de eenheid van de religies deed zich als vanzelf aan mij voor, toen ik me verdiept had in de Vipassana meditatie en vanaf dat moment bemerkte dat de betekenis van allerlei uitingen van het Christendom naar me toekwamen, die me tevoren ontoegankelijk waren. Dat was voor mij een duidelijke aanwijzing voor de samenhang van de religies: Pas toen ik me had verdiept in het klassieke Boeddhisme, leerde ik de waarde van het Christendom kennen. Ik heb ontdekt dat velen een soortgelijke ervaring hebben meegemaakt.

Schuons visie:

De eenheid van de godsdiensten kan niet op het vlak van de vormen, d.w.z. van de riten, beelden, dogma's en methodes verwezenlijkt worden, maar uitsluitend op het innerlijke vlak. Dat is de boodschap van Frithjof Schuon. Wil ik dus een islamiet beter begrijpen, dan moet ik dieper in mijn eigen religie doordringen, en is het van weinig nut na te gaan of er misschien enkele gebruiken zijn, die we gemeen hebben. Van wezenlijk belang is het onderscheid tussen exoterische en esoterische religie, dat in elke traditie gevonden wordt.

Exoterie en esoterie

Zijn eerste boek is in veel opzichten een consequente uitwerking van dit onderscheid. Het is niet overbodig Schuon in bescherming te nemen tegen oppervlakkige oordelen. Het genoemde onderscheid is niet bedoeld om een scheidslijn tussen

mensen te trekken, en de superioriteit van de ene soort ten opzichte van de andere te bevestigen, maar om de richting aan te geven, waarin de waarheid gezocht moet worden.

Frithjof Schuon

Frithjof Schuon is een van de belangrijkste schrijvers over het thema van de eenheid der godsdiensten, die ooit geleefd hebben. Hoewel hij geen academische functie had, beschikte hij over een ongelooflijk brede kennis. Nog belangrijker is de diepgang van zijn kennis, die in zijn geval te danken is aan een esoterische opleiding bij een Soefi orde (van de Alawiyya tak).

Zijn mystieke ervaringen bevestigden voor hem de metafysica, die hij, in tegenstelling tot de beroepsfilosofen, zag als fundamenteler dan alle filosofie. Schuon publiceerde ongeveer dertig boeken, waaronder ook gedichtenbundels en schilderijen.

Voor meer informatie en een biografie van Frithjof Schuon verwijs ik naar een uitstekende website: www.frithjof-schuon.com

**INLEIDING VOOR DE
NEDERLANDSE
LEZERS**

Het boek dat voor u ligt was voor de vertaler een inspirerend boek. De auteur, Frithjof Schuon (1907-1998), was dan ook een geïnspireerd man: een spiritueel leraar, die aanvankelijk binnen de Soefi-traditie werkzaam was en later in de Verenigde Staten zijn eigen weg ging. De kwaliteit van zijn boeken is van dien aard, dat het bevreemdt dat geen enkel werk van hem eerder in het Nederlands werd vertaald. Hetzelfde geldt voor de aan hem verwante schrijvers René Guénon (1886-1951), Ananda Coomaraswamy (1877-1947) en Titus Burckhardt (1908-1984). Met deze auteurs heeft Schuon niet alleen een visie op de eenheid van de religies gemeen, maar nog veel meer. Allen legden de zeldzame combinatie van eruditie en spirituele diepgang aan de dag. Inhoudelijk hadden ze onder anderen gemeen een fundamentele kritiek op de westerse beschaving en een eerherstel van de metafysica. Omdat ze met hun standpunten tegen de tijdgeest ingingen is hun invloed beperkt gebleven, maar in Frankrijk en Amerika was die toch duidelijk merkbaar.

[noot: Een ietwat saaie, doch degelijke inleiding in hun denken is het boek van W Quinn: *The only tradition*, New York 1997; hierin worden vooral de grondleggers Guénon en Coomaraswamy besproken].

Het thema van de eenheid der godsdiensten kwam ruim honderd jaar geleden op het menu van de westerse wereld en wordt steeds actueler naarmate de grenzen tussen tot voor kort afzonderlijke werelden geslecht worden door de vorderende techniek. Men kan ook stellen dat bemoeienis met dit thema steeds dringender wordt. Maar alvorens in te gaan op de tekenen des tijds moeten we benadrukken, dat de eenheid der religies een tijdloos thema is, dat van belang is voor een ieder die belang stelt in religie. De eenheid van de religies is immers niet los te denken van de aard van de kernpunten waarin het in de godsdiensten om draait: God, Nirwana, Verlichting enz. Een ieder die religie niet alleen als een louter uiterlijke aangelegenheid opvat komt vroeg of laat met dit thema in aanraking. En omgekeerd: het besef van deze eenheid kan ook leiden tot een verinnerlijking en verdieping van eigen geloof en eigen praktijk.

Actualiteit

Een van de opvallendste actuele aanknopingspunten voor het onderhavige boek is de huidige staat van de Islam. Juist het in dit boek centrale onderscheid tussen exoterisch en esoterisch kan hier uitstekende diensten bewijzen. De weerstand die de Islam oproept komt voor een groot deel op rekening van een te eenzijdig exoterische benadering binnen deze wereldgodsdienst, die zich aan vormen probeert vast te houden in een snel veranderende wereld. Het terrorisme dat zich op de Islam beroept maakt een volkomen uiterlijk onderscheid tussen Moslims en niet-Moslims dat bijna etnisch aandoet. Maar ook de westerse wereld kan verinnerlijking goed gebruiken in deze. In feite berust haar negatieve houding tegenover de Islam voor een groot deel op een ingewortelde afkeer van elke godsdienst: een gevolg van de verregaande secularisatie in dit werelddeel. Begrip voor de Islam is alleen mogelijk voor de westerling die godsdienst niet beschouwt als opium voor het volk of fabeltjes voor achtergebleven bevolkingsgroepen. Voor deze westerling wordt het ook mogelijk waardering op te brengen voor de Islam, omdat deze religie het primaat van de godsdienst zo goed bewaard heeft.

Een ander aangrijpingspunt voor de actualiteit is het falen van de oecumene, waar men in de tweede helft van de twintigste eeuw zo veel hoop op gesteld had. Schuon maakt duidelijk dat oecumene geen zin heeft op het vlak van de vormen. Onder vormen moeten niet alleen de tastbare vormen verstaan worden, maar ook de dogma's. Zelfs binnen de protestantse kerken is het onmogelijk gebleken de verschillen te overbruggen. Dit verloop bevestigt het inzicht van de auteur. Ze kunnen alleen overbrugd worden, als men zich op een standpunt kan plaatsen, waar de dogma's als gedeeltelijke waarheden erkend worden, en dat is in laatste instantie een esoterisch standpunt. Lukt dat, dan vallen niet alleen de barrières tussen de verschillende protestantse denominaties weg, maar ook die tussen geheel verschillende wereldgodsdiensten.

Het thema van de zending (of voor katholieken: de missie) is niet meer zo actueel als enkele decennia geleden. Tegenwoordig wordt vooral het evangelie van de democratie en de vrije markt aan de ontwikkelingslanden verkondigd. Maar het bestaan van de missie (tegenwoordig ook in omgekeerde richting) roept wel essentiële vragen op, waar de auteur een hoofdstuk aan wijdt. Een ander hoofdstuk

behandelt de verhouding tussen de drie monotheïstische godsdiensten en de logica van hun ontstaansgeschiedenis. In het slothoofdstuk komen aan de orde de misverstanden tussen Christendom en Islam, en wordt ook uitgelegd dat het Christendom veel gemeen heeft met het Boeddhisme ondanks de schijn van het tegendeel (omdat het Boeddhisme geen persoonlijke Oppergod erkent). Bij alle onderwerpen speelt het fundamentele onderscheid tussen exoterische en esoterische religie een cruciale rol.

Exoterisch en esoterisch

Dit onderscheid kan ook gekenschetst worden als dat tussen uiterlijke en innerlijke religie. De exoterische religie hecht niet alleen aan uiterlijke vormen, maar benadert ook God als iets buiten zichzelf. De esoterische zienswijze scheidt God niet van zichzelf en vindt God in het eigen innerlijk. Een andere belangrijke manier om de twee te onderscheiden heeft betrekking op het doel van de religie. In het exoterisme gaat het in laatste instantie – ook als het altruïsme een belangrijke plaats inneemt - om het eigen zieleheil, meestal in het hiernamaals; in het esoterisme is dit doel weggefallen en is er dienstbaarheid zonder beloning. Schuon beschrijft nauwkeurig hoe de twee in het ideale geval vervlochten zijn en beschouwt de exoterie als een noodzakelijke instelling. Ook de esotericus, die een hoger inzicht heeft verworven, blijft exoterische vormen gebruiken.

Met behulp van dit onderscheid kunnen een drietal fundamentele ideeën van Schuon belicht worden, die het begrip van zijn werk kunnen bevorderen. Ten eerste kan het een antwoord vergemakkelijken op de vraag hoe religie nog mogelijk is in een tijd die door wetenschap beheerst wordt. Vele exoterische vormen zijn door de wetenschap achterhaald. Zo is bijvoorbeeld de voorstelling van de hemel als een voor zielen aantrekkelijk oord ergens hoog in de lucht door de ruimtevaart onmogelijk gemaakt. Maar de esoterische zienswijze is geenszins door de wetenschap achterhaald. Integendeel, het is zelfs mogelijk aan de hand van een studie van de verschillende godsdiensten te komen tot een metafysica, die als universele basis voor alle religies kan dienen en dat is precies wat de hierboven genoemde auteurs en in navolging van hen vele anderen gedaan hebben via de studie van symbolen en dogma's. Metafysica wordt hier verstaan als een weergave van de uiterste werkelijkheid die aan de zintuigen voorbijgaat. Het programma kan alleen verwezenlijkt worden als eerst de empirische wetenschap haar rechtmatige plaats toegewezen wordt en het sciëntisme

(de verafgoding van de wetenschap) afgewezen. De uitspraken van metafysici hebben in de moderne filosofie altijd veel weerstand opgeroepen, omdat ze niet controleerbaar zouden zijn. Dit is echter alleen juist, als men controle vernauwt tot het aflezen van instrumenten: het nagaan is wel mogelijk, alleen zijn velen niet bereid de prijs ervoor te betalen: een lange weg waarin persoonlijke vooroordelen steeds meer afgelegd worden. Dit is de objectiviteit zoals Schuon die opvat, die van een andere orde is dan de objectiviteit van de wetenschap. In het vijfde hoofdstuk geeft de auteur een overzicht van de voornaamste metafysische inzichten.

Een tweede gezichtspunt van Schuon dat samenhangt met het onderscheid exoterisch -esoterisch raakt de kern van zijn boek. Wie begrip wil hebben voor andere godsdiensten behoeft niet alle wereldreligies te bestuderen. Het is voldoende om diep in de eigen religie te duiken, dat wil zeggen haar steeds innerlijker te beleven. Wie de esoterische kern van zijn eigen religie bereikt verkrijgt ook toegang tot begrip van andere religies. In het derde hoofdstuk behandelt de auteur enkele mogelijke tegenwerpingen tegen dit standpunt. In onze dagen openen zich steeds nieuwe informatiestromen en bestaat de verleiding te blijven steken in het verwerven van informatie over andere religies: een naar verhouding oppervlakkige werkwijze. Het boek betoogt dat dit overbodig is, en dat de innerlijke verwerking van de informatie het enige belangrijke is.

Het derde thema dat in verband met de dualiteit exoterie – esoterie naar voren gebracht moet worden is dat van de bewijzen voor een godsdienst. Juist de exoterische voorvechters van een religie benadrukken de bewijzen die ze ervoor hebben. Schuon betoogt dat bewijzen voor de exclusieve waarheid van een bepaalde religie niet te leveren zijn. Het is onmogelijk te bewijzen dat het Christendom waar is en het Jodendom of de Islam fout of omgekeerd. Daarmee wordt ook de mogelijkheid om de godsdiensten tegen elkaar uit te spelen opgeheven. Er zijn wel bewijzen voor een godsdienst, maar die zijn van esoterische aard en maken daardoor elke godsdienst geldig.

Functie van de religieuze kunst

De kern van alle godsdiensten, die door een metafysica aangeduid wordt, wordt verschillend beschreven als God, Verlichting, Boeddha of het Absolute. Niet alleen woorden kunnen een verwijzing naar het Absolute zijn, dat geldt ook voor de

scheppingen van de kunst. Zij zijn dat vaak op nog indringender wijze. Ontstaan in een periode dat het woord niet algemeen via het schrift toegankelijk was, kunnen ze ook in een periode wanneer de woorden botsen, hun transcendente functie vervullen. De kunstschaten zijn niet alleen studieobjecten voor specialisten (kunsthistorici en conservators) , maar ook richtingaanwijzers voor degenen, die de drang naar het hogere in zich voelen. Het hoofdstuk over de gewijde kunst is daarom van essentiële betekenis.

[noot: Wie zich verder in dit thema wil verdiepen kan terecht bij een verwante schrijver, Titus Burckhardt wiens *Principes et méthodes de l' art sacré* ik onlangs vertaald heb.]

Hinderpalen bij het lezen van Schuon

De boeken van Frithjof Schuon zijn soms ter hand genomen en weer terzijde gelegd door mensen, die het werk later hogelijk zouden prijzen. De reden is dat bij een eerste kennismaking het boek niet wilde "doordringen", hoewel er vanaf het begin een besef was van de grote waarde ervan. De moeilijkheid schuilt niet zozeer in de inderdaad soms ingewikkelde taal (hoewel slechts weinig technische termen worden gebruikt) , maar vooral in het voor de moderne mens ongewone gezichtspunt van de auteur. Zo nu en dan moeten we een paar vooroordelen laten vallen om het prachtige weidse perspectief van de schrijver de gelegenheid te geven om zich te ontvouwen. Om het werk volledig tot zich door te laten dringen is een zeker geduld behulpzaam of een vertrouwen dat de kost uiteindelijk sterkend zal blijken. Maar dan kan de lezer ook als gevolg van zijn volhouden een echte transformatie meemaken.

Een van de drempels die de lezer moet nemen, is de indruk dat hij met een autoritaire schrijver te maken heeft. Schuon doet nergens pogingen om zijn "gelijk" te bewijzen. Deze gedragslijn berust echter niet op arrogantie, maar op de overtuiging dat het zinloos is mensen te willen overreden, die vooringenomen zijn. Hij schrijft voor mensen, die al een voorgevoel van een hogere waarheid hebben en doet zijn uiterste best om voor hen zijn gezichtspunt zo helder mogelijk uiteen te zetten. Zelden heeft een auteur zich zo nauwkeurig uitgedrukt onder behoud van zo veel diepgang.

Ik wil graag nog twee misverstanden over Schuon uit de weg ruimen. Het verwijt van elitarisme kan in onze tijd nooit helemaal

vermeden worden, maar ik waag toch een poging tot ontzenuwen. Zijn indeling in esoterisch en exoterisch is niet bedoeld als een onderscheid tussen twee verschillende soorten mensen. In *Esoterisme comme principe et comme voie* kunnen we lezen: “De gedachte dat het niet exoterische mensen per definitie aan begrip ontbreekt of dat esoterische mensen in feite noodzakelijk ervan zijn voorzien, beroert in ieder geval niet onze geest.” Het onderscheid kan beter opgevat worden als het verschil tussen de hele waarheid en de halve waarheid. Zoals de titel van het aangehaalde werk aanduidt, is voor de auteur het esoterisme een principe en een weg.

Een ander misverstand is dat Schuon zou menen de waarheid in pacht te hebben in de vorm van een bepaalde theorie, een hoeveelheid stellingen, die door hem geponeerd worden en voor onfeilbaar gehouden. In feite is hij er geheel van doordrongen dat elke uiterlijke vorm, dus ook een uitdrukking in woorden, alleen een benadering kan zijn: ook zijn “metafysica” is dat. Hij heeft zijn gedachten ook steeds weer op andere wijze uitgedrukt. Het valt trouwens op dat zijn metafysica niets heeft van het systematische dat we bijvoorbeeld bij de 18de eeuwse Duitse metafysicus Wolff aantreffen. Het Intellect waarover hij spreekt, en waarop hij de metafysische kennis baseert, is geen voorraaddoos van dogma’s. Het is niets anders dan het in ieder mens aanwezige vermogen tot intuïtieve kennis. In zijn gebruik van de term Intellect wijkt Schuon af van wat we in het dagelijks taalgebruik onder intellect verstaan, maar sluit hij wel aan op een lange Europese traditie. Hij citeert in het voorwoord Meister Eckhart over dit onderwerp, maar deze Middeleeuwse mysticus staat al in een traditie die teruggaat tot de Griekse filosofen. [noot: Het begrip Intellect bij Eckhart en zijn voorgangers wordt grondig behandeld in: *Grund der Seele*, Peter Reiter, Würzburg 1993].

Van belang is te beseffen dat het Intellect in tegenstelling tot wat men zou verwachten (en in tegenstelling tot het intellect) niets met redeneren van doen heeft. Hoe daar dan toch waarheden uit kunnen voortvloeien is een lastige vraag, waarop we allereerst moeten antwoorden: niet door middel van logische gevolgtrekking. Waar Schuon in het tweede hoofdstuk over metafysica spreekt, spreekt hij duidelijk van een Kennis en hier suggereert hij een vloeiende lijn tussen het Intellect en andere kennis. In het gnosticisme wordt ook gesproken van een gnosis (kennis) die bovennatuurlijk is, maar – getuige het gebruik van het woord kennis

– toch met andere kennis vergelijkbaar is. Een van Schuon's boeken heet dan ook: *Sentiers de Gnose, ofwel: Wegen van Gnosis*.

Bij nadere beschouwing blijkt Schuon onder Intellect niet uitsluitend een bepaalde mystieke Eenheidservaring te verstaan, maar kent hij het een soort intuïtief weten toe, vergelijkbaar met de "herinnering" waarover Plato spreekt in verband met de Ideeën. Deze "herinnering" wordt mooi beschreven in de mythe van de grot, die in Plato's hoofdwerk *De Staat* gevonden wordt. Ze is een innerlijk weten van zaken die boven het zintuiglijke uit gaan. De kennis van het Intellect is dus niet gebaseerd op een door het geheugen vastgehouden ervaring, die in een meditatie sessie is verkregen, maar is uitdrukking van hetgeen rechtstreeks voor de intuïtie aanwezig is. Enkele citaten uit andere werken van Schuon mogen dit verduidelijken. "De rede verkrijgt kennis als een man die rondloopt en het land verkent door opeenvolgende ontdekkingen, terwijl het Intellect datzelfde land hoog vanuit de bergen overziet." (uit: *Les stations de la sagesse*) Daarmee is hij meteen mikpunt van anti-metafysische filosofen, die zo'n vermogen in de mens ontkennen. Schuon's antwoord luidt: "Vragen naar een bewijs voor de werking van het Intellect is hetzelfde als een bewijs vragen voor de toereikendheid van onze eenvoudigste waarnemingen." (uit : *Avoir un centre*)

Verdieping

Tenslotte wil de vertaler de hoop uitspreken dat dit werk mag bijdragen tot een verdieping van de inzichten van velen in Nederland. Het gaat daarbij niet alleen om groeperingen die zich reeds lang met "esoterische" zaken bezig houden, zoals bijvoorbeeld de Theosofische en Antroposofische verenigingen, de twee Rozekruizersgenootschappen, de Vrijmetselarij, en de Soefi-beweging, maar ook om hen, die het Christelijke geloof van hun voorouders als waardevol beleven. Het kan misschien ook veel betekenen voor mensen die zingeving hebben gevonden in religies die sinds kort uit een andere cultuur worden geïmporteerd, met name voor het gestaag groeiende aantal Boeddhisten. Voor kunstenaars is de geboden visie op religieuze kunst belangwekkend. Filosofen zullen vooral aangesproken worden door de manier waarop tegen de metafysica aangekeken wordt. Maar uit deze inleiding is misschien duidelijk geworden dat men tot geen van al deze categorieën behoeft te behoren om bij het boek baat te

hebben. Dat kan een ieder die belang stelt in religie, en zelfs ruimer: een ieder die belang stelt in de menselijke mogelijkheden.

Duitse versie

De vertaler zette zich eerst aan de oorspronkelijke Franse uitgave *L'unité transcendente des religions* uit 1948. Pas toen de vertaling voltooid was kreeg hij een Duitse vertaling onder ogen van de hand van de auteur zelf: *Die innerliche Einheit der Religionen*. Eigenlijk is het geen vertaling, maar een herziene versie. De auteur liet veel overbodigs weg, en voegde nieuwe passages toe, waardoor het totaal veel overzichtelijker werd.

Inhoudsopgave Die innere Einheit der Religionen

Voorwoord

H 1: Over de innerlijke kern van een geestelijk idee

H 2: Over de grenzen van het exoterisme

H 3: Verschijningsvormen van het esoterisme

H 4: Over kunstvormen

H 5: Hoofdpijnen van de metafysica

H 6: Over de grenzen aan de geloofsverbreding

H 7: De drieklank van de monotheïstische openbaring

H 8: Christendom, islam en boeddhisme

**Passages uit Die
innerliche Einheit
der Religionen:**

Uit het voorwoord:
De eenheid der religies

Om nu op het hoofdthema van dit boek te komen, moet meteen gezegd worden, dat de eenheid der religies op het gebied van het uiterlijke en vormhebbende niet verwerkelijkt kan worden, en ook niet verwerkelijkt wil worden, omdat dan de vormen der openbaring geen bestaansreden zouden hebben.... De dogmatische tegenstellingen tussen de wereldreligies doen geen afbreuk aan de alomvattende waarheid, zoals ook de verschillen tussen de kleuren het ene en boven de kleuren staande licht niet uitsluiten; integendeel: zoals iedere kleur door haar ontkenning van de duisternis en haar bevestiging van het licht in staat stelt de straal te vinden, die haar zichtbaar maakt, zo maakt ook iedere door God gewilde vorm, doordat ze de waarheid bevestigt en de dwaling ontkent, het mogelijk om de straal der openbaring – die gelijk is aan het intellect – terug te volgen tot zijn goddelijke oorsprong.

Uit Hoofdstuk 2
Het exoterische standpunt

Het exoterische gezichtspunt is in de grond van de zaak niets anders dan dat van het hoogste bereikbare doel op menselijk gebied, namelijk het zieleheil in de zin van een ik-achtig voortleven in een bovenaardse zaligheid, niet in de zin van een opgaan van het ik in het goddelijke zelf. Op deze manier is de exoterische waarheid bij voorbaat en noodgedwongen beperkt door het menselijke, echter zonder dat deze beperking de esoterische betekenis en innerlijke onbegrensdeheid van dezelfde waarheid zou uitsluiten, want de openbaring heeft tegelijk een uiterlijke en een innerlijke zin, van God uit en zonder toedoen van de mensen; met andere woorden: het dogma is tegelijk begrensd idee en onbegrensd symbool.

Het exoterische gezichtspunt moet dan ook, zodra het niet meer verlevendigd wordt door de innerlijke aanwezigheid van het esoterisme, ten slotte indirect zijn eigen ontkenning oproepen, daar religie in de mate, waarin ze de esoterie uitsluit, onvermijdelijk het ongeloof doet opleven: de innerlijke vernauwing van het dogma valt van buitenaf op het dogma terug. Omgekeerd garandeert de aanwezigheid van de esoterische kern in de boezem van een religie aan deze een natuurlijke ontwikkeling en een maximum aan bestendigheid... Zodra deze "dimensie" of deze "kern"

ontbreekt...is het hele gebouw van de beschaving aan het wankelen gebracht, stort het zelfs gedeeltelijk in en beperkt het zich ten slotte tot het meest uiterlijke, namelijk boekenwijsheid en gevoelsbenadrukking; de meest tastbare kenmerken van deze verarming zijn dan ook, enerzijds de miskennis, zelfs ontkenning van de metafysische interpretatie der geschriften, en anderzijds de minachting van de heilige kunst...

Uit hoofdstuk 2

Bewijzen voor een bepaalde religie

Nu duidelijk is dat er geen enkel streng bewijs bestaat ter ondersteuning van een exoterische aanspraak op het exclusieve bezit van de waarheid, moet men dan niet naar de opvatting neigen, dat ook de rechtmatigheid van een religie naar buiten toe...zonder meer onbewijsbaar is? Geenszins...wat niet bewezen kan worden, bij gebrek aan absoluut bewijs, dat is niet de innerlijke waarheid van de vorm, maar enkel de aanname dat deze vorm als enige waar en rechtmatig zou zijn...

...met andere woorden, wie de waarheid van een religie boven haar eigen kader uit wil bewijzen, heeft ofwel geen bewijzen, omdat die in exclusieve zin niet bestaan, ofwel slechts bewijzen, die elke andere geopenbaarde en overgeleverde geestesvorm op gelijke wijze bevestigen.

Uit hoofdstuk 4

Gewijde kunst bereikt iedereen

Met het voorafgaande hebben we impliciet al de vraag beantwoord, of de heilige kunst alleen maar bestemd is voor de geestelijk hoogbegaafden, of dat ze ook iets over te brengen heeft naar de brede massa. Dit vraagstuk wordt vanzelf opgelost, als men rekening houdt met het algemene karakter van elke symboliek, dat ervoor zorgt dat de heilige kunst niet alleen werkelijkheden van de geest, van de kosmos, en van de godheid ontsluit, maar ook schoonheden van de psyche, die indirect weer in het zuiver geestelijke uitmonden; men zou kunnen zeggen, dat deze kunst tegelijk diepzinnig en naïef is, en dit naast elkaar of door elkaar bestaan van diepzinnigheid en naïveteit is juist een van de meest opvallende kenmerken van de gewijde kunst. Deze "kinderlijkheid" is geen teken van minderwaardigheid, maar onthult juist, wat de gezonde toestand van de menselijke psyche is...

Uit hoofdstuk 6

Minachting vreemde beschavingen

Wat wij de westelijke landen verwijten, is niet, dat ze bij oude culturen werkelijk aanwezige tekortkomingen vaststellen, maar dat ze uit zulke vaststellingen verkeerde conclusies over de totaalwaarde van die beschavingen trekken; om zo te mogen oordelen, zou de moderne beschaving zelf alle waarden moeten bezitten, die aan elke echte beschaving ten grondslag liggen, zou ze dus moeten bewijzen, dat het onaangetaste bezit van deze waarden in de praktijk verenigbaar is met alles, wat westerlingen “vooruitgang” noemen; met andere woorden: aangetoond zou moeten worden, hoe het mogelijk is, dat de mens zijn totale aandacht tegelijkertijd aan alle gebieden van de geest en van het leven schenkt, dat een beschaving werkelijk – niet alleen theoretisch – de moderne uitvindingen en andere “verworvenheden” kan combineren met een beschouwelijke, op het eeuwige gerichte mentaliteit. Dat dit niet mogelijk is, bewijst het Westen op zijn manier, zoals het Oosten dit op zijn manier doet.

Uit hoofdstuk 8

Christendom, islam en boeddhisme

Christendom en islam vormen een van de grootst mogelijke tegenstellingen tussen religies, en wel hierom, omdat de benaderingen volkomen verschillend zijn, en daardoor de door hun gemeenschappelijk raamwerk – het Semitische monotheïsme – veroorzaakte gelijkenis als het ware ondraaglijk wordt. De verhouding tussen christendom en boeddhisme is juist omgekeerd: hier ligt het verschil in het raamwerk, – men denke aan de kloof tussen “God” en “Nirwâna”, – de gelijkenis echter in het ascetisch-monnikenachtige karakter van de benadering; Christus voelt zich eigenlijk meer verwant met de “heidense” boeddhisten dan met de monotheïstische moslims.

